

МІСЦЕ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

У статті розглядається проблема визначення місця інформаційно-комунікаційних технологій у системі професійних умінь майбутніх учителів гуманітарних дисциплін. Автор розглядає підходи до визначення поняття «ІКТ», аналізує засоби ІКТ, які найбільш доцільно застосовувати в професійній діяльності вчителів гуманітарних дисциплін, та уточнює склад професійних умінь, необхідних майбутнім вчителям-гуманітаріям у застосуванні ІКТ.

Постановка проблеми. Інформаційне суспільство, за процесом становлення якого ми наразі маємо можливість спостерігати, висуває нові вимоги до сучасного вчителя, його професійних вмінь та особистих якостей. Збільшення об'єму інформації, до якої і вчитель, і учні можуть отримати доступ, та поява нових засобів обробки цієї інформації, з одного боку, сприяє оптимізації процесу навчання, а з іншого – вимагає як від учителів, так і від учнів, відповідних умінь роботи з даними засобами. Крім того, інформаційне суспільство є інноваційним за своєю сутністю, тому сучасний вчитель повинен бути готовим до освоєння нових технологій та мати інноваційний склад мислення. Дані вимоги в повній мірі відносяться і до вчителя-гуманітарія, одне з ключових завдань якого є формування особистості учня, його культури, світогляду, здатності взаємодії з іншими людьми, розкриття його творчого потенціалу, що, в свою чергу, неможливо без володіння вчителем уміннями використовувати сучасні засоби

навчання, в тому числі інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Тому однією з актуальних проблем професійно-педагогічної освіти на даному етапі є формування професійних умінь майбутніх учителів гуманітарних дисциплін (ГД), необхідних для їх професійної діяльності в умовах інформаційного суспільства.

Аналіз актуальних досліджень. Аналізу дидактичних можливостей ІКТ та шляхів їх впровадження в навчальний процес присвячені роботи таких вітчизняних та зарубіжних вчених як І. В. Роберт, Є. С. Полат, Ю. І. Машбиць, М. І. Жалдак, Н. В. Морзе, В. Я. Ляудіс, Д. Кендау, С. Гутман та багатьох інших. Визначення складу професійно-педагогічних умінь майбутніх учителів висвітлена у роботах Н. В. Кузьміної, В. О. Сластьоніна, О. А. Абдуліної, А. К. Маркової, О. А. Дубасенюк тощо. Визначенню ролі інформаційних технологій в професійній діяльності вчителя-гуманітарія, формуванню його інформаційної культури та готовності до використання засобів ІКТ приділяли увагу Л. Ф. Панченко, Р. С. Гурін, Г. А. Дегтярьова, Л. І. Морська, О. П. Значенко та ін. Проте, можемо констатувати, що на даний час немає комплексної системи професійних умінь майбутніх учителів ГД, пов'язаних з використанням ІКТ, яка би враховувала усі аспекти професійної діяльності учителя-гуманітарія в умовах інформаційного суспільства.

Мета статті. Для визначення місця ІКТ у системі професійних умінь майбутніх учителів ГД вважаємо необхідним проаналізувати поняття «інформаційно-комунікаційні технології», уточнити склад професійних умінь майбутніх учителів гуманітарного профілю, пов'язаних з використанням ІКТ, та визначити засоби ІКТ, які найбільш доцільно застосовувати в професійній діяльності вчителя ГД.

Виклад основного матеріалу. Аналіз науково-педагогічної літератури, присвяченої використанню інформаційно-комунікаційних технологій в освіті [4; 7; 8; 10], дає нам підстави стверджувати про наявність 3-х основних напрямків у розумінні сутності поняття «ІКТ». Представники першого напрямку (Г. К. Селевко, В. М. Глушков та ін.) розглядають ІКТ у широкому сенсі як будь-які технології, пов'язані з передачею та обробкою інформації. Тобто в даному

випадку можна говорити про два основні види ІКТ: традиційні (паперові) та нові (комп'ютерні). Представники другого напрямку (Л. Д. Столяренко, С. В. Симонович, Ю. А. Шафрін, С. І. Самигін та ін.) ототожнюють інформаційні та комп'ютерні технології та пов'язують їх з використанням комп'ютера та відповідно засобів апаратного та програмного забезпечення. Представники третього напрямку (Ю. І. Машбиць, М. І. Жалдак, Н. В. Морзе, О. Г. Смілянець, Л. І. Морська та ін.), відносять до ІКТ не тільки комп'ютерні технології, але й мережеві технології, аудіо/відео технології тощо. Ми дотримуємось третьої точки зору щодо визначення сутності ІКТ, оскільки, по-перше, функції паперових засобів в основному обмежуються обміном та зберіганням інформації, але не її обробкою, і, по-друге, до засобів передачі та обробки інформації можна віднести не тільки комп'ютер, але й інші технічні засоби (телефон, камера, магнітофон тощо) та мережеве устаткування, без якого миттєвий обмін інформацією був би неможливим. Крім того, ми погоджуємось з рядом авторів (Ю. І. Машбиць, О. О. Гокунь, М. І. Жалдак, О. Ю. Комісаров, Н. В. Морзе, Л. І. Морська, О. М. Пехота тощо), які відносять до даних технологій не тільки засоби ІТ, але й методи їх застосування, оскільки будь-які засоби навчання здатні забезпечити ефективність навчального процесу тільки за умов їх правильного використання. Тож, під *інформаційно-комунікаційними технологіями (ІКТ)* будемо розуміти сукупність програмних, технічних і комунікаційних засобів збирання, обробки, збереження та передачі інформації, а також новаторських методів їх застосування у навчальному процесі.

Слід також уточнити, що, незважаючи на існування великої кількості технічних засобів, в рамках нашого дослідження ми будемо розглядати саме персональний комп'ютер в якості ключового засобу ІКТ, оскільки вважаємо, що комп'ютер наразі став універсальним технічним засобом, який у навчальному процесі здатен замінити і поєднати низку інших технічних засобів навчання. До основних засобів ІКТ віднесемо *апаратні засоби* (персональний комп'ютер, пристрої введення-виведення, засоби збереження інформації, сучасне периферійне обладнання, локальні та глобальні мережі) та *програмні засоби* (програмні комплекси –

операційні системи, пакети прикладних програм загального призначення, до яких відносяться текстові редактори, графічні системи, програми роботи з електронними таблицями, системи управління базами даних; системи мультимедіа та гіпермедіа; системи штучного інтелекту; програмні засоби міжкомп'ютерного зв'язку; програмні засоби навчального призначення (навчальні, контролюючі, імітаційно-моделювальні, інструментальні, службові програми) [4; 7; 10; 11].

З метою уточнення складу професійних умінь майбутніх учителів ГД, пов'язаних з використанням засобів ІКТ, ми опираємось на наші попередні дослідження, згідно з якими ми визначили *професійні вміння вчителя ГД в інформаційному суспільстві* як володіння гнучкою системою усвідомлених, цілеспрямованих, взаємопов'язаних розумових і практичних дій, які дозволяють учителю ГД успішно виконувати навчально-виховні функції на загальнопедагогічному, гуманітарно орієнтованому та предметно-методичному рівнях, використовуючи традиційні та інноваційні технології, у т.ч. ІКТ, в умовах, що змінюються. Згідно з завданнями, які стоять перед учителями ГД, ми поділили професійні вміння вчителя ГД на **3 класи**: 1) *загальнопедагогічні* вміння, спрямовані на вирішення загальнопедагогічних завдань учителів незалежно від профілю; 2) *гуманітарно орієнтовані* вміння, спрямовані на вирішення завдань, специфічних для всіх учителів гуманітарного профілю; 3) *предметно-методичні* вміння, спрямовані на вирішення методичних завдань, характерних для вчителя конкретної гуманітарної дисципліни.

Кожен клас умінь включає певні *групи вмінь*, які класифіковано нами за компонентами педагогічної діяльності: 1) *гностичні* – вміння, пов'язані з аналізом інформації та навчально-виховної діяльності; 2) *проектувальні* – вміння, пов'язані з постановкою стратегічних задач та плануванням навчально-виховної діяльності на рівні курсу навчання та циклу уроків; 3) *конструктивні* – вміння, пов'язані з формулюванням тактичних задач та плануванням педагогічної діяльності на рівні окремого уроку та виховного заходу; 4) *організаторські* – вміння, пов'язані з організацією інформації та навчально-виховної діяльності; 5)

комунікативні – уміння, пов'язані з встановленням відносин та здійсненням педагогічного спілкування з учнями, колегами, батьками [5].

Крім того, ми погоджуємось з деякими дослідниками (зокрема, О. А. Абдуліною), які виділяють так звані "наскрізні" *інтегральні уміння* – уміння, які є складовими частинами всіх груп умінь [1]. Оскільки, як вже було зазначено, головними рисами інформаційного суспільства є широке використання ІКТ та інноваційний характер діяльності, такими інтегральними вміннями ми вважаємо *інформаційно-практичні вміння*, під якими розуміємо вміння використовувати ІКТ у професійній діяльності вчителя та які включають у себе два компоненти: суто інформаційний (пов'язаний з аналізом та відбором інформації, пред'явленої засобами ІКТ) та прикладний (пов'язаний з практичним використанням інформації, представленої засобами ІКТ, та створенням власних навчально-методичних матеріалів засобами ІКТ). Виходячи з визначених нами груп та класів умінь, представимо систему інформаційно-практичних (інтегральних) умінь майбутнього вчителя ГД в умовах інформаційного суспільства (табл. 1).

Таблиця 1.

Система інформаційно-практичних (інтегральних) умінь вчителя ГД

№ п/п	Класи вмінь		<i>Загально- педагогічні уміння</i>	<i>Гуманітарно- орієнтовані уміння</i>	<i>Предметно- методичні уміння</i>
	Групи вмінь				
1.	Гностичні уміння		уміння, пов'язані з аналізом інформації та навчально-виховної діяльності з використанням засобів ІКТ для вирішення загально-педагогічних завдань учителя	уміння, пов'язані з аналізом інформації та навчально-виховної діяльності з використанням засобів ІКТ для вирішення	уміння, пов'язані з аналізом інформації та навчально-виховної діяльності з використанням засобів ІКТ для вирішення

		незалежно від профілю	завдань, специфічних для учителів ГД	методичних завдань учителів конкретної ГД
2.	Проекту-вальні вміння	уміння, пов'язані з постановкою стратегічних задач та плануванням навчально-виховної діяльності на рівні курсу навчання та циклу уроків з використанням засобів ІКТ для вирішення загально-педагогічних завдань учителя незалежно від профілю	уміння, пов'язані з постановкою стратегічних задач та плануванням навчально-виховної діяльності на рівні курсу навчання та циклу уроків з використанням засобів ІКТ для вирішення завдань, специфічних для учителів ГД	уміння, пов'язані з постановкою стратегічних задач та плануванням навчально-виховної діяльності на рівні курсу навчання та циклу уроків з використанням засобів ІКТ для вирішення методичних завдань учителів конкретної ГД
3.	Конструктивні вміння	уміння, пов'язані з формулюванням тактичних задач та плануванням педагогічної діяльності на рівні окремого уроку та виховного заходу з використанням засобів ІКТ для вирішення загально-педагогічних	уміння, пов'язані з формулюванням тактичних задач та плануванням педагогічної діяльності на рівні окремого уроку та виховного заходу з використанням засобів ІКТ для вирішення завдань,	уміння, пов'язані з формулюванням тактичних задач та плануванням педагогічної діяльності на рівні окремого уроку та виховного заходу з використанням засобів ІКТ для вирішення методичних

		завдань учителя незалежно від профілю	специфічних для учителів ГД	завдань учителів конкретної ГД
4.	Організаційні уміння	уміння, пов'язані з організацією інформації та навчально-виховної діяльності з використанням засобів ІКТ для вирішення загальнопедагогічних завдань учителя незалежно від профілю	уміння, пов'язані з організацією інформації та навчально-виховної діяльності з використанням засобів ІКТ для вирішення завдань, специфічних для учителів ГД	уміння, пов'язані з організацією інформації та навчально-виховної діяльності з використанням засобів ІКТ для вирішення методичних завдань учителів конкретної ГД
5.	Комунікативні уміння	уміння, пов'язані з встановленням відносин та здійсненням педагогічного спілкування з учнями, колегами, батьками тощо з використанням засобів ІКТ для вирішення загальнопедагогічних завдань учителя незалежно від профілю	уміння, пов'язані з встановленням відносин та здійсненням педагогічного спілкування з учнями, колегами, батьками тощо з використанням засобів ІКТ для вирішення завдань, специфічних для учителів ГД	уміння, пов'язані з встановленням відносин та здійсненням педагогічного спілкування з учнями, колегами, батьками тощо з використанням засобів ІКТ для вирішення методичних завдань учителів конкретної ГД

Для визначення складу інформаційно-практичних умінь майбутніх учителів ГД в рамках даних класів та груп умінь необхідно відібрати засоби ІКТ, які максимально враховують специфіку професійної діяльності вчителя ГД. Апаратні (технічні) засоби є, на нашу думку, універсальними для використання у навчальному процесі вчителями різних дисциплін і обмежується використанням персонального комп'ютера (або декількох комп'ютерів) та відповідного периферійного обладнання (принтеру, сканеру, навушників, гучномовців, мікрофону, веб-камери, інтерактивної електронної дошки, мультимедійні проектору тощо). Щодо застосування програмних засобів, то тут, звичайно, будуть деякі розбіжності між вчителями різних дисциплін. Наприклад, вчитель-гуманитарій надаватиме перевагу використанню таких програмних засобів, як електронні словники, тезауруси, різноманітні мультимедійні засоби, пов'язані з обробкою зображення, звуку чи анімації, є вкрай необхідним для вчителя-гуманитарія. Велике значення мають для вчителя ГД матимуть також програмні засоби, які забезпечують інтерактивність та можливість комунікації, оскільки вивчення ГД, зокрема мови, неможливо без активного спілкування в різних режимах. Крім того, використання мережі Інтернет з метою доступу до банків інформації надає можливість отримання найсвіжіших даних про події у світі, новини культури, що є дуже важливим при викладанні суспільно-політичних, мистецьких та культурологічних дисциплін. Проте, для вчителя математики чи фізики є необхідним вміти використовувати програмні засоби, пов'язані з обчислюванням, введенням формул, моделюванням фізичних явищ тощо, що вчителю-гуманитарію необхідно в значно меншій мірі. Тому, серед *критеріїв відбору програмних засобів ІКТ*, необхідних для оволодіння майбутніми вчителями ГД, доцільно виділити наступні:

- 1) здатність засобів ІКТ сприяти вирішенню завдань гуманізації та гуманітаризації освіти: формуванню духовної особистості учня, його творчих здібностей, здатності до самореалізації тощо;

- 2) відповідність засобів ІКТ навчальним програмам з предмету «Інформаційні технології» для студентів гуманітарного профілю (наприклад, ми

виключаємо програми, які пов'язані зі знанням мов програмування), їх нескладність та зручність у застосуванні;

3) відповідність можливостей та змісту засобів ІКТ специфіці конкретної гуманітарної дисципліни (наприклад, для вчителя музики важливим буде вміння використовувати музичні та аудіо редактори, для вчителя рідної чи іноземної мови – вміння роботи з електронними словниками, тезаурусами, перекладачами, а для вчителя географії – вміння користуватись електронними картами, програмою “Google Earth” тощо; крім того, вчителю-предметнику необхідно вміти використовувати та створювати педагогічні програмні засоби (ППЗ) для навчання конкретній гуманітарній дисципліні);

4) доступність даних засобів ІКТ для більшості навчальних закладів освіти (в першу чергу ми надаватимемо перевагу програмним засобам, які є недорогими чи безкоштовними, а також програмам, які є в більшості навчальних закладах).

На основі аналізу літератури, присвяченої ролі та напрямкам використання ІКТ у гуманітарній освіті та підготовці вчителів ГД до використання ІКТ [2; 3; 6; 8; 9], та виходячи з виділених нами критеріїв, виділимо наступні засоби ІКТ, володіння якими в першу чергу необхідно майбутньому вчителю-гуманітарію:

1) педагогічні програмні засоби (ППЗ) загального призначення (електронні енциклопедії, словники, навчальні ігри), програми-оболонки для створення власних ППЗ (Hot Potatoes, Quandary, My Test) та спеціального призначення (тестові програми, програми-тренажери, мультимедійні комплекси з конкретних гуманітарних дисциплін);

2) прикладні програмні засоби: текстові редактори (MS Word), графічні редактори (Paint), звукові редактори (Audicity); табличні процесори (MS Excel), програми для створення презентацій (MS Power Point), програми для створення публікацій (MS Publisher) тощо;

3) засоби Інтернет-технологій (он-лайн енциклопедії, он-лайн словники, веб-сайти, блоги, вікі, подкасти, веб-квести, аудіо та відео матеріал, інтерактивні тести, он-лайн програми для створення власних навчально-методичних завдань, електронна пошта).

Виходячи з визначених нами типів програмних засобів, які найбільш доцільно використовувати в професійній діяльності вчителя-гуманітарія, та опираючись на створену нами систему інформаційно-практичних (інтегральних) умінь майбутніх учителів ГД, уточнімо склад інформаційно-практичних умінь майбутнього вчителя ГД (на прикладі гуманітарно орієнтованих умінь).

Склад гуманітарно орієнтованих інформаційно-практичних (інтегральних) умінь майбутніх учителів ГД в умовах інформаційного суспільства:

1) гностичні уміння: аналізувати літературу, присвячену використанню засобів ІКТ з метою гуманістичного виховання учнів; аналізувати інформацію, представлену засобами ІКТ з точки зору її спрямованості на формування особистості учня; аналізувати ППЗ, прикладні програми, ресурси мережі Інтернет з позиції вирішення завдань гуманізації та гуманітаризації освіти; аналізувати навчально-виховні заходи, проведені за допомогою засобів ІКТ, з точки зору їх спрямованості на формування гуманістичного ідеалу тощо;

2) проектувальні вміння: ставити стратегічні задачі щодо використання засобів ІКТ з метою формування гуманістичних ідеалів учнів; планувати навчально-виховну діяльність з використанням ІКТ на рівні курсу навчання та циклу уроків з урахуванням завдань гуманізації та гуманітаризації освіти;

3) конструктивні уміння: планувати педагогічну діяльність на рівні окремого навчально-виховного заходу з використанням засобів ІКТ з огляду на завдання гуманізації та гуманітаризації освіти; добирати інформацію та знаходити готові навчально-методичні матеріали з мережі Інтернет, мультимедійних енциклопедій тощо, які відповідають вимогам гуманізації та гуманітаризації освіти; розробляти навчально-методичні матеріали, використовуючи різні засоби ІКТ (текстові та графічні редактори, табличні процесори, інструментальні програми, он-лайн програми тощо), з метою формування гуманістичного ідеалу учня;

4) організаційні уміння: організувати навчальну інформацію, пред'явлену засобами ІКТ, спрямовану на формування особистості учня; організувати власну діяльність та діяльність учнів, спрямовану на формування духовних

цінностей, самоосвіти, саморозвитку, творчої самореалізації тощо в процесі роботи з засобами ІКТ (ППЗ, он-лайн ресурси, прикладні програми тощо);

5) комунікативні уміння: організовувати комунікативну діяльність на уроці в процесі використання ІКТ таким чином, щоб це сприяло формуванню загальної культури учня, його світогляду, поваги до співрозмовника тощо; обговорювати питання, пов'язані з гуманістичним вихованням учнів, з батьками та колегами, використовуючи комунікативні можливості засобів ІКТ (ведення електронних щоденників, використання E-mail, чатів, програм Skype, ICQ тощо, участь у Інтернет-конференціях, використання груп розсилки, форумів вчителів) тощо.

Висновки. Формування вмінь, зазначених вище, повинно відбуватись в процесі професійної підготовки майбутніх вчителів ГД на протязі всього курсу навчання у педагогічному університеті. Абсолютно очевидним є і те, що ІКТ повинні бути інтегровані в процес цієї підготовки, оскільки навчити застосовувати ІКТ у навчальному процесі неможливо без знань дидактичних можливостей самих засобів ІКТ та методів їх використання у навчанні конкретній дисципліні. На нашу думку, формування загальнопедагогічних та гуманітарно орієнтованих умінь повинно здійснюватись в основному під час вивчення психолого-педагогічних дисциплін, курсу «Інформаційні технології», а також загальнопедагогічних спецкурсів з використанням ІКТ (наприклад. спецкурс за програмою «Intel® Навчання для майбутнього»). Формування предметно-методичних умінь найбільш інтенсивно відбуватиметься під час вивчення спеціальних предметів, методики викладання відповідних дисциплін, інтегрованих методичних спецкурсів з використанням ІКТ та в процесі педагогічної практики. Тому перспективою дослідження є створення моделі формування професійних умінь майбутніх учителів гуманітарних дисциплін засобами ІКТ та розробка технології формування відповідних умінь в рамках запропонованої моделі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абдуллина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования. – М.: Просвещение, 1990. – 141 с.

2. Гурін Р. С. Підготовка майбутнього вчителя гуманітарного профілю до застосування нових інформаційних технологій у навчальному процесі загальноосвітньої школи: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. – Одеса, 2004. – 194 с.
3. Дегтярьова Г. А. Гуманізація навчального процесу в основній школі засобами інформаційних технологій (на прикладі предметів гуманітарного циклу): дис... канд. пед. наук: 13.00.09 / Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г.С.Сковороди. — Х., 2006. — 313 с.
4. Дзюбенко А.А. Новые информационные технологии в образовании. – М., 2000. – 104 с.
5. Зимовець О.А. Склад професійних умінь майбутніх учителів гуманітарних дисциплін (на прикладі підготовки вчителів іноземних мов) // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка, Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. – 2009. – № 43. – С. 150-156.
6. Значенко О. П. Формування інформаційної культури майбутніх учителів гуманітарних дисциплін: Дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Полтавський держ. педагогічний ун-т ім. В.Г.Короленка. — Полтава, 2004. — 228 арк. : рис., табл. — Бібліогр.: арк. 197-222.
7. Машбиць Ю. І., Гокунь О. О., Жалдак М. І., Комісаров О. Ю., Морзе Н. В. Основи нових інформаційних технологій навчання: Посібник для вчителів / Інститут психології ім. Г.С.Костюка АПН України; Інститут змісту і методів навчання. — К., 1997. — 260с.
8. Морська Л.І. Інформаційні технології у навчанні іноземних мов: Навчальний посібник. – Тернопіль: Астон, 2008. – 256 с.
9. Панченко Л.Ф. Профессионально-педагогическая подготовка студентов педвузов к использованию новых информационных технологий (на примере гуманитарных факультетов): Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Луганский педагогический ин-т им. Т.Г. Шевченко Восточнoукраинского ун-та. — Луганск, 1994. — 172 с.
10. Сисоєва С.О., Смілянець О.Г. Педагогічна творчість: розв'язування творчих фахових задач засобами інформаційних технологій: Навч. – метод. посібник. – Вінниця: ЦПННМВ, 2006. – 180 с.
11. Снігур О. М. Формування вмінь використовувати засоби інформаційних технологій у майбутній професійній діяльності вчителя початкової школи: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.09 / Інститут педагогіки АПН України. — К., 2007. — 22с.